MOLIYAVIY HISOBOTLARNING SHAFFOFLIGINI TA'MINLASH VA XALQARO STANDARTLARGA MOSLASHTIRISH

Rahmonova Yulduz Sharafitdinovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
SamISI PhD, v.b.dotsent
raxmanova_yulduz@mail.ru
UDK: 657.1:332.7-047:32(575.1)
ORCID: 0009-0008-9676-2216
Tel.: (97) 446-03-60
Nuraliyev Javohir
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Xalqaro iqtisodiy munosabatlar fakulteti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24295313

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy iqtisodiy sharoitda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash, ularning ishonchliligini oshirish hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashtirish masalalari tadqiq etilgan. Moliyaviy hisobotlarning korxona faoliyatini baholash, investorlar va kreditorlar uchun ishonchli axborot taqdim etish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablarini joriy etish, hisob siyosatini takomillashtirish, moliyaviy ma'lumotlarni to'g'ri va o'z vaqtida oshkor qilish, ichki nazorat tizimini rivojlantirish masalalari o'rganilgan. Tadqiqot natijasida moliyaviy hisobotlar shaffofligini oshirishga to'sqinlik qiluvchi asosiy muammolar aniqlanib, korxonalarda xalqaro standartlarni samarali joriy etish va moliyaviy axborot sifatini yaxshilash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy hisobot, shaffoflik, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, IFRS, moliyaviy axborot, ishonchlilik, hisob siyosati, moliyaviy nazorat, audit, investorlar, axborot ochiqligi, buxgalteriya hisobi, korporativ boshqaruv, moliyaviy tahlil.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЗРАЧНОСТИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ И ЕЁ АДАПТАЦИЯ К МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы обеспечения прозрачности финансовой отчетности, повышения её достоверности и адаптации к международным стандартам финансовой отчетности в современных экономических условиях. Рассматривается значение финансовой отчетности при оценке деятельности предприятия, предоставлении достоверной информации инвесторам и кредиторам, а также принятии управленческих решений. Особое внимание уделяется внедрению Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО), совершенствованию учетной политики, своевременному раскрытию финансовой информации и развитию системы внутреннего контроля. По результатам исследования определены основные проблемы, препятствующие повышению прозрачности финансовой отчетности, и разработаны научно-практические рекомендации по эффективному внедрению международных стандартов и улучшению качества финансовой информации.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ключевые слова: финансовая отчетность, прозрачность, международные стандарты финансовой отчетности, МСФО, финансовая информация, достоверность, учетная политика, финансовый контроль, аудит, инвесторы, раскрытие информации, бухгалтерский учет, корпоративное управление, финансовый анализ.

ENSURING THE TRANSPARENCY OF FINANCIAL STATEMENTS AND ALIGNING THEM WITH INTERNATIONAL STANDARDS

Abstract: This article examines the issues of ensuring financial statement transparency, improving reliability, and aligning financial reporting with international standards under modern economic conditions. It discusses the importance of financial statements in evaluating business performance, providing reliable information to investors and creditors, and supporting management decision-making. Particular attention is paid to the implementation of International Financial Reporting Standards (IFRS), improvement of accounting policies, timely disclosure of financial information, and development of internal control systems. The study identifies major challenges that hinder financial reporting transparency and develops practical recommendations for effective implementation of international standards and improvement of financial information quality.

Keywords: financial statements, transparency, International Financial Reporting Standards, IFRS, financial information, reliability, accounting policy, financial control, audit, investors, information disclosure, accounting, corporate governance, financial analysis.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi, xalqaro investitsiyalar hajmining ortishi va kapital bozorlarining kengayishi korxonalarda moliyaviy axborotlarning ochiqligi hamda ishonchliligiga bo‘lgan talabni kuchaytirmoqda. Har qanday iqtisodiy subyektning moliyaviy holati, faoliyat natijalari va pul oqimlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar investorlar, kreditorlar, davlat organlari, hamkorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun muhim axborot manbai hisoblanadi. Shu sababli moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta’minlash zamonaviy korporativ boshqaruv va buxgalteriya hisobi tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Moliyaviy hisobotlar korxonaning muayyan davrdagi moliyaviy holati, iqtisodiy faoliyat natijalari va pul mablag‘lari harakati to‘g‘risida tizimlashtirilgan axborotlarni aks ettiradi. Ushbu hisobotlarning sifatli shakllantirilishi korxona faoliyatini obyektiv baholash, mavjud moliyaviy imkoniyatlarni aniqlash va kelgusidagi rivojlanish istiqbollarini belgilash imkonini beradi. Biroq moliyaviy hisobotlarda noto‘g‘ri, to‘liq bo‘lmagan yoki o‘z vaqtida taqdim etilmagan ma’lumotlarning mavjudligi manfaatdor tomonlarning qarorlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligi deganda korxona faoliyatiga oid muhim moliyaviy axborotlarning tushunarli, ishonchli, taqqoslanadigan va o‘z vaqtida manfaatdor tomonlarga taqdim etilishi tushuniladi. Shaffoflik nafaqat hisobot ko‘rsatkichlarining to‘g‘ri aks ettirilishini, balki ularning shakllanishiga asos bo‘lgan hisob siyosati, baholash usullari va muhim moliyaviy izohlarning ham ochib berilishini talab qiladi.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning kengayishi natijasida turli mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan korxonalar moliyaviy hisobotlarini o‘zaro taqqoslash zarurati ortib bormoqda. Milliy buxgalteriya hisobi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tizimlaridagi farqlar esa xalqaro investorlar uchun ayrim qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Aynan shu muammoni bartaraf etishda Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) muhim ahamiyat kasb etadi.

IFRS standartlari moliyaviy hisobotlarni shakllantirish, aktivlar va majburiyatlarni tan olish hamda baholash, daromad va xarajatlarni aks ettirish, shuningdek, moliyaviy axborotlarni ochib berish bo'yicha umumiy talablarni belgilaydi. Ushbu standartlarning qo'llanilishi turli mamlakatlardagi korxonalar moliyaviy hisobotlarining taqqoslanuvchanligini oshirishga va xalqaro moliya bozorlarida axborot ishonchliligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonda ham buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimini xalqaro talablarga moslashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, iqtisodiyotda xususiy sektor ulushining ortishi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini takomillashtirish va xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalashuv moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tayyorlash zaruratini kuchaytirmoqda.

Shu bilan birga, xalqaro standartlarga o'tish jarayonida korxonalarda malakali mutaxassislar yetishmasligi, mavjud hisob tizimlarini qayta tashkil etish zarurati, axborot texnologiyalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi va ayrim standartlarning murakkabligi kabi muammolar uchramoqda. Bunday sharoitda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash va xalqaro standartlarga moslashtirish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashning nazariy va amaliy asoslarini o'rganish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashtirish jarayonidagi muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi: moliyaviy hisobotlarning iqtisodiy mazmuni va ahamiyatini o'rganish; moliyaviy hisobotlar shaffofligining asosiy tamoyillarini tahlil qilish; IFRS standartlarining korxona faoliyatidagi o'rnini aniqlash; xalqaro standartlar va milliy hisob tizimi o'rtasidagi farqlarni o'rganish; moliyaviy axborotlarning ishonchliligini ta'minlashda ichki nazorat va auditning ahamiyatini baholash; xalqaro standartlarni joriy etishdagi muammolarni aniqlash; hisobotlarning shaffofligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti sifatida korxonalarda moliyaviy hisobotlarni shakllantirish, taqdim etish va oshkor qilish jarayonlari belgilangan. Tadqiqotning predmeti esa moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash, moliyaviy axborot sifatini oshirish va hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish bilan bog'liq iqtisodiy, tashkiliy va uslubiy munosabatlardan iborat.

O'rganilganlik darajasi

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, ishonchliligi va xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash masalalari xorijiy hamda mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng o'rganilgan. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarda moliyaviy hisobotlarning sifati, axborotlarning taqqoslanuvchanligi, hisob siyosati, audit va korporativ boshqaruv o'rtasidagi bog'liqliklar alohida tadqiq etilgan.

Xorijiy olimlardan Robert Libby, Patricia A. Libby va Frank Hodge "Financial Accounting" asarida moliyaviy hisobotlarni shakllantirish, buxgalteriya axborotlarini foydalanuvchilarga taqdim etish va moliyaviy ma'lumotlarni tahlil qilish masalalarini yoritganlar. Mualliflar moliyaviy hisobotlarning foydaliligi ularning ishonchliligi va qaror qabul qilish uchun ahamiyatiga bog'liqligini ta'kidlaydilar.

Barry J. Epstein va Eva K. Jermakowicz "Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards" asarida xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining mazmuni, ularni amaliyotda

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

qo'llash va hisobotlarni tayyorlashdagi muhim talablarni o'rganganlar. Ushbu tadqiqot IFRS standartlarini amaliyotga joriy etishning uslubiy jihatlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Katherine Schipper moliyaviy hisobotlar sifatini oshirish, axborotlarni oshkor qilish va xalqaro standartlarning iqtisodiy oqibatlari masalalarini tadqiq etgan. Uning ilmiy qarashlarida moliyaviy hisobotlarning shaffofligi kapital bozorlari ishtirokchilari uchun axborot nomutanosibligini kamaytirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi.

Christopher Nobes va Robert Parker tomonidan tayyorlangan "Comparative International Accounting" asarida turli mamlakatlarda buxgalteriya hisobi tizimlarining shakllanishi, milliy hisob standartlari o'rtasidagi farqlar va xalqaro uyg'unlashuv masalalari o'rganilgan. Mualliflar xalqaro standartlarga moslashish jarayonida mamlakatlarning iqtisodiy, huquqiy va institutsional xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadilar.

Ray Ball xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining iqtisodiy natijalari, moliyaviy axborot sifati va kapital bozorlariga ta'siri masalalarini tahlil qilgan. Uning ilmiy yondashuvlarida standartlarni qabul qilishning o'zi yetarli emasligi, ularni samarali qo'llash uchun huquqiy muhit, nazorat va ijro mexanizmlarining ham rivojlangan bo'lishi zarurligi ta'kidlanadi.

Shuningdek, Stephen H. Penman "Financial Statement Analysis and Security Valuation" asarida moliyaviy hisobot ma'lumotlarini tahlil qilish, hisobot ko'rsatkichlarining iqtisodiy mazmunini ochib berish va korxonaning moliyaviy holatini baholash masalalarini o'rgangan. Ushbu yondashuv moliyaviy hisobotlarning nafaqat shaklan to'g'ri tuzilishi, balki foydalanuvchilar uchun mazmunan foydali bo'lishi zarurligini ko'rsatadi.

Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda ham buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, iqtisodiy tahlil va audit tizimini takomillashtirish masalalariga katta e'tibor qaratilgan. Xususan, O'zbekiston sharoitida buxgalteriya hisobi milliy standartlarini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish, moliyaviy hisobotlarni tuzish metodologiyasini takomillashtirish va auditorlik faoliyatini rivojlantirish masalalari ilmiy-amaliy jihatdan o'rganilmoqda.

Mavjud ilmiy tadqiqotlarni umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash faqat xalqaro standartlarga muvofiq hisobot tuzish bilan cheklanmaydi. Bunda korxonaning hisob siyosati, ichki nazorat tizimi, audit sifati, axborot texnologiyalari va korporativ boshqaruv mexanizmlari ham muhim o'rin egallaydi.

Shu sababli mazkur tadqiqotda moliyaviy hisobotlar shaffofligini kompleks yondashuv asosida ta'minlash masalasiga e'tibor qaratiladi. Bunda xalqaro standartlarni joriy etish, axborotlarni to'liq oshkor qilish, ichki nazoratni kuchaytirish va moliyaviy ma'lumotlarning sifatini oshirish o'zaro bog'liq yo'nalishlar sifatida ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash va xalqaro standartlarga moslashtirish masalalarini o'rganishda tizimli tahlil, taqqoslash, tahlil va sintez, iqtisodiy-mantiqiy tahlil, induksiya va deduksiya, guruhlash hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tizimli tahlil usuli orqali moliyaviy hisobotlarning shakllanishi, ichki nazorat, audit va xalqaro standartlarni qo'llash jarayonlari o'zaro bog'liq holda o'rganildi.

Taqqoslash usuli yordamida milliy buxgalteriya hisobi amaliyoti va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablarining umumiy hamda farqli jihatlari tahlil qilindi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tahlil va sintez usullari orqali moliyaviy hisobotlarning tarkibi, axborotlarning ishonchliligi, taqqoslanuvchanligi va oshkor etilish darajasi o'rganildi.

Iqtisodiy-mantiqiy tahlil usuli moliyaviy hisobotlarning shaffofligiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning iqtisodiy natijalarini baholashda qo'llanildi.

Shuningdek, xalqaro standartlarning asosiy tamoyillari, moliyaviy axborot sifatiga qo'yiladigan talablar va ularni amaliyotga joriy etish mexanizmlarini umumlashtirish orqali tadqiqotning ilmiy xulosalari shakllantirildi.

Natija va muhokama

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligi korxona faoliyatini samarali boshqarish, investitsion jozibadorlikni oshirish va manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonchni mustahkamlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Korxona tomonidan taqdim etiladigan moliyaviy axborotlar qanchalik aniq, to'liq va tushunarli bo'lsa, foydalanuvchilar tomonidan qabul qilinadigan iqtisodiy qarorlar ham shunchalik asoslangan bo'ladi.

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligi bir nechta muhim xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, hisobotlarda korxonaning moliyaviy holati va faoliyat natijalari to'liq aks ettirilishi kerak. Ikkinchidan, taqdim etilgan axborotlar ishonchli va xolis bo'lishi zarur. Uchinchidan, hisobotlar o'z vaqtida taqdim etilishi va manfaatdor tomonlar uchun tushunarli shaklda tayyorlanishi lozim. To'rtinchidan, turli davrlar va korxonalar ko'rsatkichlarini o'zaro taqqoslash imkoniyati mavjud bo'lishi kerak.

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashda Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. IFRS standartlari turli mamlakatlarda faoliyat yurituvchi korxonalar moliyaviy axborotlarini yagona tamoyillar asosida shakllantirishga yordam beradi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida tayyorlangan hisobotlar foydalanuvchilarga korxonaning aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadlari, xarajatlari va pul oqimlari to'g'risida tizimli axborot beradi. Bunday hisobotlar investorlar uchun investitsiya qarorlarini qabul qilishda, kreditorlar uchun qarz berish imkoniyatlarini baholashda, korxona rahbariyati uchun esa moliyaviy strategiyani shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

IFRS standartlarining asosiy maqsadlaridan biri moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladigan ma'lumotlarning sifatini oshirishdir. Ushbu maqsadga erishishda moliyaviy axborotning tegishliligi, haqqoniy ifodalanishi, taqqoslanuvchanligi, tekshiriluvchanligi, o'z vaqtida taqdim etilishi va tushunarliligi kabi sifat xususiyatlari muhim hisoblanadi.

1-jadval. Moliyaviy hisobotlar shaffofligini ta'minlovchi asosiy sifat xususiyatlari

Sifat xususiyati	Mazmuni	Korxona faoliyatidagi ahamiyati
Tegishlilik	Axborot foydalanuvchilarning iqtisodiy qarorlariga ta'sir ko'rsatishi	Qaror qabul qilish sifatini oshiradi
Haqqoniy ifodalash	Axborot to'liq, xolis va xatolardan xoli bo'lishi	Moliyaviy ma'lumotlarga ishonchni mustahkamlaydi
Taqqoslanuvchanlik	Turli davrlar va korxonalar hisobotlarini solishtirish imkoniyati	Moliyaviy natijalarni baholashni osonlashtiradi
Tekshiriluvchanlik	Axborotning mustaqil tekshiruv orqali tasdiqlanishi	Hisobotlarning ishonchliligini oshiradi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

O'z vaqtida taqdim etish	Axborotning zarur vaqtda foydalanuvchilarga yetkazilishi	Tezkor iqtisodiy qarorlar qabul qilishga yordam beradi
Tushunarlilik	Axborotning aniq va izchil shaklda taqdim etilishi	Foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratadi

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi birgina axborotlarni oshkor qilish bilan cheklanmaydi. Hisobotlarda aks ettirilgan ma'lumotlarning mazmunan foydali, tekshiriladigan va taqqoslanadigan bo'lishi ham muhim hisoblanadi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etishda turli standartlarning vazifalarini to'g'ri tushunish talab etiladi. Jumladan, IAS 1 "Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish" standarti moliyaviy hisobotlarning umumiy taqdim etilishiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. IFRS 15 "Mijozlar bilan shartnomalar bo'yicha tushum" standarti tushumlarni tan olish va aks ettirish tartibini tartibga soladi. IFRS 16 "Ijara" standarti ijara munosabatlarini hisobga olishga oid talablarni belgilaydi. IAS 7 "Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot" standarti pul oqimlarini operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyat bo'yicha tasniflashni nazarda tutadi.

2-jadval. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim IFRS va IAS standartlari

Standart	Tartibga soladigan yo'nalishi	Shaffoflikni ta'minlashdagi ahamiyati
IAS 1	Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish	Hisobotlarning tarkibi va taqdim etilish izchilligini ta'minlaydi
IAS 7	Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot	Pul mablag'lari harakati haqida axborot beradi
IFRS 15	Mijozlar bilan shartnomalar bo'yicha tushum	Tushumlarni tan olishning izchil tartibini belgilaydi
IFRS 16	Ijara	Ijara bilan bog'liq aktiv va majburiyatlarni aks ettirishni tartibga soladi
IFRS 9	Moliyaviy instrumentlar	Moliyaviy aktivlar va majburiyatlarni tan olish hamda baholashni belgilaydi
IFRS 7	Moliyaviy instrumentlar bo'yicha axborotni oshkor qilish	Moliyaviy xavflar va instrumentlar to'g'risida izohlar berilishini ta'minlaydi
IAS 12	Foyda soliqlari	Joriy va kechiktirilgan soliqlarni aks ettirish tartibini belgilaydi

2-jadvalda keltirilgan standartlar moliyaviy hisobotlarning turli yo'nalishlarini tartibga soladi. Ularning amaliyotda to'g'ri qo'llanilishi korxona moliyaviy holati to'g'risidagi axborotlarning to'liqligi va taqqoslanuvchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonida korxonaning hisob siyosatini qayta ko'rib chiqish muhim bosqich hisoblanadi. Hisob siyosatida aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlarni tan olish, baholash hamda moliyaviy hisobotlarda aks ettirish usullari belgilab qo'yiladi. Agar hisob siyosati xalqaro standartlar talablariga mos ravishda ishlab chiqilmasa, hisobotlarda noto'g'ri yoki taqqoslab bo'lmaydigan ma'lumotlar shakllanishi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Bundan tashqari, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashda axborotlarni oshkor qilish talablari ham muhim ahamiyatga ega. Korxonalar moliyaviy hisobotlarning asosiy shakllari bilan bir qatorda, muhim hisob siyosati, aktivlarning baholanishi, majburiyatlar, shartli majburiyatlar, moliyaviy xavflar va boshqa muhim holatlar bo'yicha izohlarni ham taqdim etishi kerak.

Moliyaviy hisobotlarga ilova qilinadigan izohlar foydalanuvchilarga raqamli ko'rsatkichlarning iqtisodiy mazmunini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Masalan, korxonada katta miqdordagi qarz majburiyatlari mavjud bo'lsa, ularning qaytarish muddatlari, foiz stavkalari va tegishli xavflar haqida axborot berilishi manfaatdor tomonlar uchun muhimdir.

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashda ichki nazorat tizimi ham alohida o'rin egallaydi. Ichki nazorat buxgalteriya yozuvlarining to'g'riligini tekshirish, moliyaviy operatsiyalarni hujjatlashtirish, aktivlarning saqlanishini ta'minlash va xatoliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Ichki nazorat tizimining samarali tashkil etilishi hisobotlarda noto'g'ri ma'lumotlar aks ettirilishi ehtimolini kamaytiradi. Shu bilan birga, ichki audit va tashqi audit faoliyati moliyaviy axborotlarning ishonchliligini mustaqil baholash imkonini beradi.

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirishda tashqi auditning ahamiyati shundaki, mustaqil auditor moliyaviy hisobotlarda muhim buzib ko'rsatishlar mavjud yoki mavjud emasligi yuzasidan tegishli audit dalillarini to'playdi va auditorlik xulosasini shakllantiradi. Biroq auditorlik xulosasi korxonaning mutlaqo xatosiz faoliyat yuritishini kafolatlamaydi; u moliyaviy hisobotlar bo'yicha oqilona ishonch hosil qilishga qaratilgan.

Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ham muhim yo'nalish hisoblanadi. Zamonaviy buxgalteriya dasturlari, elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan hisobot tizimlari va ma'lumotlar bazalari moliyaviy axborotlarni shakllantirish jarayonini tezlashtiradi. Shuningdek, elektron tizimlar ma'lumotlarni qayta ishlashdagi inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirish va hisobotlarni o'z vaqtida tayyorlashga yordam beradi.

Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonida quyidagi bosqichlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Korxonada amaldagi buxgalteriya hisobi tizimi va moliyaviy hisobotlarni o'rganish.
2. Milliy hisob amaliyoti va IFRS talablari o'rtasidagi farqlarni aniqlash.
3. Hisob siyosatini xalqaro standartlarga moslashtirish.
4. Aktivlar va majburiyatlarni tan olish hamda baholash tartiblarini qayta ko'rib chiqish.
5. Moliyaviy axborotlarni oshkor qilish va izohlar tayyorlash tizimini takomillashtirish.
6. Xodimlarning xalqaro standartlar bo'yicha malakasini oshirish.
7. Yangi hisobot tizimini sinovdan o'tkazish va muntazam monitoring qilish.

1-rasm. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish bosqichlari

Mazkur bosqichlarning izchil amalga oshirilishi korxonalarda moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonini takomillashtirish, mavjud hisob tizimidagi kamchiliklarni aniqlash va xalqaro standartlarga muvofiq axborot shakllantirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash jarayonida ayrim muammolar mavjud. Jumladan, xalqaro standartlarni yetarli darajada biladigan mutaxassislarning kamligi, hisob tizimlarini qayta tashkil etish xarajatlarining yuqoriligi, axborot texnologiyalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi va ichki nazorat tizimidagi kamchiliklar ushbu jarayonni murakkablashtiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3-jadval. Moliyaviy hisobotlar shaffofligini ta'minlashdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Mavjud muammolar	Salbiy ta'siri	Takomillashtirish yo'nalishlari
IFRS bo'yicha malakali mutaxassislar yetishmasligi	Standartlarni noto'g'ri qo'llash xavfi ortadi	Mutaxassislarni muntazam o'qitish va sertifikatlash
Hisob siyosatining xalqaro talablarga mos emasligi	Hisobotlar taqqoslanuvchanligi pasayadi	Hisob siyosatini qayta ko'rib chiqish
Moliyaviy axborotlarning to'liq oshkor etilmasligi	Investorlar va kreditorlar ishonchi kamayadi	Axborotlarni oshkor qilish tartibini takomillashtirish
Ichki nazorat tizimining zaifligi	Xatolik va buzib ko'rsatish xavfi ortadi	Ichki audit va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish
Eskirgan buxgalteriya dasturlaridan foydalanish	Hisobot tayyorlashda vaqt va resurslar sarfi ortadi	Zamonaviy raqamli hisob tizimlarini joriy etish
IFRSga o'tish xarajatlarining yuqoriligi	Joriy etish jarayoni sekinlashadi	Bosqichma-bosqich moliyalashtirish va rejalashtirish
Standartlar talqinidagi murakkabliklar	Hisobda turlicha yondashuvlar yuzaga keladi	Uslubiy qo'llanmalar va ichki yo'riqnomalar ishlab chiqish

3-jadvaldan ko'rinadiki, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash faqat buxgalteriya bo'limining vazifasi emas. Ushbu jarayon korxona rahbariyati, moliya bo'limi, ichki auditorlar, tashqi auditorlar va axborot texnologiyalari mutaxassislarining o'zaro hamkorligini talab qiladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash va xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy yo'nalishlar taklif etiladi:

1. **Xalqaro standartlarni bosqichma-bosqich joriy etish.** Korxonalarda IFRS talablarini birdaniga joriy etish o'rniga, mavjud hisob tizimini tahlil qilish, farqlarni aniqlash va ustuvor yo'nalishlarni belgilash asosida bosqichma-bosqich o'tish tizimini shakllantirish zarur.
2. **Hisob siyosatini takomillashtirish.** Korxonalarning hisob siyosatini amaldagi xalqaro standartlar talablariga muvofiqlashtirish, aktivlar va majburiyatlarni tan olish hamda baholash usullarini aniq belgilash maqsadga muvofiq.
3. **Moliyaviy axborotlarni oshkor qilish sifatini oshirish.** Hisobotlarga izohlarni to'liq kiritish, muhim moliyaviy xavflar, shartli majburiyatlar va hisob siyosatiga oid ma'lumotlarni tushunarli shaklda taqdim etish lozim.
4. **Ichki nazorat va audit tizimini kuchaytirish.** Moliyaviy operatsiyalarni hujjatlashtirish, buxgalteriya yozuvlarini tekshirish va ichki audit faoliyatini rivojlantirish orqali hisobotlardagi xatoliklar va buzib ko'rsatish xavfini kamaytirish zarur.
5. **Malakali mutaxassislar tayyorlash.** Buxgalterlar, moliyachilar va auditorlarning IFRS bo'yicha bilimlarini oshirish, xalqaro sertifikatlash dasturlaridan foydalanish hamda muntazam malaka oshirish tizimini yo'lga qo'yish kerak.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

6. **Raqamli texnologiyalarni joriy etish.** Moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishi va ma'lumotlar bazalarini integratsiyalash orqali hisobotlarni tayyorlash tezligi va aniqligini oshirish lozim.

7. **Korporativ boshqaruv va hisobdorlikni rivojlantirish.** Korxona rahbariyati tomonidan moliyaviy axborotlarning to'g'ri va to'liq taqdim etilishiga mas'uliyatni kuchaytirish, manfaatdor tomonlar bilan ochiq axborot almashinuvini rivojlantirish zarur.

Umuman olganda, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash xalqaro standartlarni joriy etish, ichki nazoratni kuchaytirish, audit sifatini oshirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan chambarchas bog'liq. Ushbu yo'nalishlarning o'zaro uyg'unlashtirilishi korxonalarda moliyaviy axborotlarning sifatini oshirish va xalqaro iqtisodiy munosabatlarda ishonchli hamkor sifatida faoliyat yuritish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa va takliflar

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy iqtisodiy sharoitda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash korxonalarning moliyaviy barqarorligi, investitsion jozibadorligi va xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Moliyaviy hisobotlar korxonaning moliyaviy holati, faoliyat natijalari va pul oqimlari to'g'risida axborot beruvchi asosiy manba bo'lib, ularning ishonchliligi iqtisodiy qarorlarning sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida moliyaviy hisobotlarning shaffofligi tushunchasi, uning asosiy sifat xususiyatlari va xalqaro standartlarga moslashtirishning iqtisodiy ahamiyati o'rganildi. Aniqlanishicha, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi axborotlarning to'liqligi, haqqoniyligi, taqqoslanuvchanligi, tekshiriluvchanligi, o'z vaqtida taqdim etilishi va tushunarliligini ta'minlash orqali namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning muhim xulosalaridan biri shundan iboratki, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari korxonalar moliyaviy axborotlarini yagona tamoyillar asosida shakllantirish va turli mamlakatlardagi korxonalar hisobotlarini o'zaro taqqoslash imkonini beradi. Shu bilan birga, IFRS standartlarini qabul qilishning o'zi moliyaviy hisobotlarning shaffofligini to'liq ta'minlamaydi. Ularni amaliyotda to'g'ri qo'llash, sifatli ichki nazorat, samarali audit va tegishli axborotlarni oshkor qilish tizimi ham zarur.

Tadqiqot natijalari moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashda hisob siyosatini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Hisob siyosatida aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlarni tan olish hamda baholash tartiblarining xalqaro standartlarga muvofiq belgilanishi hisobotlarning ishonchliligi va taqqoslanuvchanligini oshiradi.

Shuningdek, moliyaviy hisobotlarga ilova qilinadigan izohlar va qo'shimcha axborotlarning ahamiyati asoslandi. Hisobot ko'rsatkichlarining mazmunini tushuntiruvchi izohlar investorlar, kreditorlar va boshqa foydalanuvchilarga korxonaning moliyaviy holatini chuqurroq baholash imkonini beradi.

Tadqiqot davomida ichki nazorat va audit tizimining moliyaviy hisobotlar shaffofligini ta'minlashdagi o'rni ham o'rganildi. Samarali ichki nazorat moliyaviy operatsiyalarning to'g'ri hujjatlashtirilishi, hisob ma'lumotlarining aniqligi va aktivlarning saqlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Tashqi audit esa moliyaviy hisobotlar bo'yicha mustaqil fikr shakllantirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, xalqaro standartlarni joriy etish jarayonida malakali mutaxassislar yetishmasligi, texnologik infratuzilmaning cheklanganligi, hisob tizimlarini qayta tashkil etish xarajatlari va standartlarni amaliyotda talqin qilish bilan bog'liq muammolar mavjudligi aniqlandi. Ushbu

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

muammolarni bartaraf etish uchun korxonalarda tashkiliy, uslubiy va texnologik chora-tadbirlarni kompleks amalga oshirish talab etiladi.

Yuqoridagi ilmiy xulosalardan kelib chiqib, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash va xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. **IFRS standartlarini joriy etish mexanizmini takomillashtirish.** Korxonalarda xalqaro standartlarga o'tish bo'yicha aniq reja ishlab chiqish, mavjud hisob tizimi va IFRS talablari o'rtasidagi farqlarni aniqlash hamda o'tish jarayonini bosqichma-bosqich amalga oshirish.
2. **Moliyaviy hisobotlarning sifatini oshirish.** Hisobotlarda aks ettiriladigan ma'lumotlarning to'liqligi, haqqoniyligi va taqqoslanuvchanligini ta'minlash, muhim axborotlarni o'z vaqtida oshkor qilish.
3. **Hisob siyosatini xalqaro standartlarga moslashtirish.** Korxonalarda aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlarni tan olish hamda baholash tartiblarini IFRS talablariga muvofiq takomillashtirish.
4. **Ichki nazorat va audit samaradorligini oshirish.** Moliyaviy operatsiyalarni muntazam tekshirish, ichki audit faoliyatini kuchaytirish va moliyaviy hisobotlarda xatoliklar yuzaga kelishining oldini olish.
5. **Mutaxassislarning malakasini oshirish.** Buxgalteriya hisobi, moliya va audit sohasida faoliyat yurituvchi xodimlarni xalqaro standartlar bo'yicha muntazam o'qitish va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish.
6. **Raqamli hisobot tizimlarini rivojlantirish.** Moliyaviy ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan tarzda yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish imkonini beruvchi zamonaviy axborot tizimlarini joriy etish.
7. **Korporativ axborot ochiqligini kuchaytirish.** Korxonalarda moliyaviy axborotlarni manfaatdor tomonlarga o'z vaqtida va tushunarli shaklda yetkazish, korporativ boshqaruvda hisobdorlik va ochiqlik tamoyillarini mustahkamlash.

Umuman olganda, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash va xalqaro standartlarga moslashtirish korxonalarning zamonaviy iqtisodiy muhitda samarali faoliyat yuritishi uchun muhim ahamiyatga ega. Xalqaro standartlarni to'g'ri qo'llash, hisob siyosatini takomillashtirish, ichki nazorat va audit tizimini rivojlantirish hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish moliyaviy axborotlarning ishonchliligini oshiradi. Natijada korxonalar faoliyatining ochiqligi kuchayadi, investorlar va kreditorlar ishonchi mustahkamlanadi hamda xalqaro iqtisodiy hamkorlik imkoniyatlari kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. – London: IFRS Foundation, 2018.
2. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standards (IFRS Accounting Standards). – London: IFRS Foundation.
3. Epstein B.J., Jermakowicz E.K. Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2010.
4. Nobes C., Parker R. Comparative International Accounting. – 13th ed. – Harlow: Pearson, 2020.
5. Libby R., Libby P.A., Hodge F. Financial Accounting. – New York: McGraw-Hill Education.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

6. Penman S.H. Financial Statement Analysis and Security Valuation. – 5th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2013.
7. Ball R. International Financial Reporting Standards (IFRS): Pros and Cons for Investors. – Accounting and Business Research, 2006.
8. IAS 1. Presentation of Financial Statements. – IFRS Foundation.
9. IAS 7. Statement of Cash Flows. – IFRS Foundation.
10. IFRS 15. Revenue from Contracts with Customers. – IFRS Foundation.
11. IFRS 16. Leases. – IFRS Foundation.
12. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-404, 2016-yil 13-aprel.
13. O'zbekiston Respublikasida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish va buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirishga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.